

Erdély lelke a tolerancia¹

„A nyugati demokráciák neveltje hitetlenül hallgatja a kelet-európai kisebbségek nyomoráról szóló történeteket. Egyrészt, mert túlzásnak véli őket, másrészt – a saját logikáját követve – elképzelhetetlennek tartja, hogy a földbe taposott közösségek pissenés nélkül tűrik, hogy végigszántsanak rajtuk. Végül is a baszkok lőnek, az írek robbantanak – mért nem követik példájukat az erdélyi magyarok vagy a szlovákiaiak?

E kihívó kérdést nem én rögtönöztem most, hanem radikális olasz értelmiségiek dobták magasba évekkel ezelőtt.”

Csoóri Sándor aggodalma ez, *Kapaszkodás a megmaradásért* című esszéjében, amelyet Duray Miklós *Kutyaszorító*jához írt, ennek 1983-as amerikai kiadásában.² A felvidéki magyarság legismeretesebb kisebbségi harcosa munkájában – „önéletrajz és beszélgetések önmagammal” – a modern emberjogi küzdelem legdrámaibb vonulatát mutatta be. Durayt börtönbe zárták Csehszlovákiában, Csoórit hallgatásra ítélték Magyarországon, pusztán azért, mert szót – és nem fegyvert! – emeltek Európa legjobb kiszolgáltató közösségei, a kisebbségi magyarság védelmében.

Mi a forrása ennek a bántó kisebbségi némaságnak? Semmiképpen nem a nemzeti együvértartozás érzésének kiszikkadása. Éppen így nem a közöny, a kilátástalanság, az asszimiláció kísértésének elfogadása. Vagyis az önfeladás.

A lehetőségekkel, illetve ezek teljes hiányával már számolnunk kell. Nem volt még példa a történelemben arra – itt, a Kárpát-medencében –, hogy a többségi erőszak ennyire uralma alá hajtja a kisebbségek érzéseit, gondolatait, akaratát! Hát arra, hogy egy nagyhatalom megtiltsa a tőle függővé lett nemzeteknek, hogy idegen uralom alá adott kisebbségeiknek a sorsával törődjenek? Moszkva nemcsak azt gáncsolta el az 1947-es békében, hogy – nyugati javaslatok szerint – kisebbségi záradékokat iktassanak a békeokmányokba, de később is tiltotta, hogy Magyarország a magyar kisebbségekért egyáltalán szót emeljen. Ezek a szerencsétlen körülmények bénították a nemzeti és nemzetiségi felelősség érvényesülését.

Erdély magyarságában történelmi neveltetése is abban az irányban hatott, hogy rendíthetetlenül higgyen az igazságban, a jogban, és ne fegyverhez, hanem a reménységhez forduljon önvédelmében. Ennek az életfelfogásnak a forrása az 1568-ban Tor-dán tartott erdélyi országgyűlés, amely – Európában elsőként – kimondta a teljes vallásszabadságot, a tolerancia törvényét. Abban az időben a magyarok voltak hatalmi helyzetben, ők döntöttek a türelem és megértés javára. Dönthettek volna úgy, hogy mindezek csak a magyarok számára érvényesek...

Történelmi példák szólnak a tolerancia hagyományairól. Az 1848-as időkben Erdélyben egyszerre örültek, fáklyás felvonulásokkal, a pesti forradalomnak, és fegyverrel keltek fel ellene. A magyar szabadságharc ellen szervezkedtek a császárhű szászok és a fellázított románok. A székelyek még az országgyűlési törvény előtt kimondták a jobbágy-ság felszabadítását, és békés hangulatban kezdtek hozzá szabad életük kialakításához. Mikor pedig 1848 őszén támadó fegyverek árnyéka vetült a Székelyföldre, az ősi törvények szerint egybegyűltek Agyagfalván, a törvényalkotás hagyományos színterén, a „belbéke testvéries helyreállítására”. 1848. október 16. Kezükben fegyver, kebelükben férfias elhatározás, szózatuk azonban az erdélyi románokhoz és szászokhoz nem hadüzenet: „...ne véljétek, hogy a fegyvert ellenetek fogtuk, ne véljétek, hogy

¹ A szerző hagyatékából.

² Duray Miklós: *Kutyaszorító. Önéletrajz és beszélgetések önmagammal. Csoóri Sándor előszava: Kapaszkodni a megmaradásért. Püski Kiadó, New York, 1983.*

kebelünk ellenséges indulatot rejt irántatok. Békét óhajtunk e honban és szabadságot, amelyen édes gyümölcseit veletek együtt élvezhessük, s a testvériség kapcsait szentül akarjuk fenntartani”. De amikor a Habsburg-ármány mégis rákényszerítette a fegyveres ellenállást a székelysége, Háromszék megye népe a legszebb fejezetek egyikét írta be a magyar szabadságharc történetébe: 1848 késő őszen egész Erdély a császári hadak kezére került, de Háromszékre egyetlen osztrák zsoldos sem tehetett be a lábát, és teljes elszigeteltségükben a székelyek, Gábor Áron vezetésével, ágyút öntettek a szabadság oltalmára.³

Történelmi jogban és igazságban bizakodva vette tudomásul Erdély magyarsága 1918 decemberében a királyi román hadsereg hódító megjelenését. Noha két évvel előbb már keserves leckét kaptak Erdély déli vidékei és a Székelyföld, az 1916-os betörés idején, a román seregek igazi szándékairól, kegyetlenkedéseiről, gyilkosságairól és rablásairól, az újabb fordulatot megint csak reménységgel fogadták. Ez a reménység gyűjtött össze Kolozsvárra, 1918. december 22-én majdnem százezer magyart, hogy kinyilvánítsák hűségüket Magyarországra. Huszonnyolc vármegye küldöttei voltak jelen. Előttük mondta el Apáthy István, a kolozsvári egyetem tudós professzora, Kelet-Magyarország főkormánybiztosa történelmi beszédét:

„Legyőzve ellenségeink túlereje által, be kell ismernünk, hogy levertek bennünket! De annyira nem győztek le, hogy a körülöttünk lakó bármely nemzetnek joga volna rendelkezni felettünk... Annyira nem győztek le, hogy ma már le kellene mondanunk emberi és nemzeti jogainkról. Legyőzhették bennünk a testet erőszakkal, de nem győzhették le lelkünket az igazság fegyverével...”

Gyulafehérváron a román nemzeti komité kinyilvánította, hogy Magyarország 26 vármegyéjének románsága egyesül Romániával, és így a 26 vármegye területén lakó összes népesség Romániához tartozik. Ezen a területen csaknem négy millió nemrománnal szemben csupán kétmillió-kilencszáznolcvanezer-száznyolcvanhat román él. Ezeknek a velük szemben álló többség felett nincsen joguk határozni. A magyar nemzet nem fogja tűrni 26 vármegye elszakítását.”

Ugyanezt jelentették ki a felszólaló magyar és román szociáldemokrata vezetők is – Ştrengar-

Demian Sava és Avramescu György –, Vince Sándor, a kormányzótanács alelnöke pedig felolvasta a határozati javaslatot:

„Kelet-Magyarországnak Kolozsvárt 1918. december 22-én összesereglett különböző vallású és fajtájú népei kijelentik, a Wilson-féle elvek értelmében gyakorolt önrendelkezési joguk alapján, hogy Magyarországgal egyazon népköztársasági állami közösségben kívánnak élni, és az egységes és csonkítatlan Magyarország keretein belül követelik minden itt lakó nemzet számára a teljes egyenlőséget, szabadságot és önkormányzatot.”

Két nap múlva, december 24-én délelőtt a román csapatok bevonultak Kolozsvárra. Apáthy István egyetemi rektort azon nyomban letartóztatták és Nagyszebenbe vitték, ahol hadbírótság elé állították. Halálos ítéletet szabtak ki rá, amit később enyhítettek. Milyen jogcímen, hiszen napokkal előbb megüzenté Neculcea román tábornoknak, aki ellenállás esetén lövetni akarta a várost, hogy nem fejtenek ki fegyveres ellenállást. Sőt, az utolsó magyar polgármester, dr. Haller Gusztáv ünnepélyesen fogadta a hódítókat. Aznap jelent meg az új napilap, a *Keleti Újság* első száma. Vezércikke ezt a címet viselte: *Fehér zászlóval állunk előtted, Ismeretlen Végzet...!*⁴

Ez a „fehér zászló” jelképpé vált a kisebbségi idők hosszú évtizedeiben.

Csakugyan ismeretlen volt a **Végzet** Erdély magyarjai számára. Honnan tudtak volna Kolozsvár magyarjai, akik akkor a város lakosságának 90 százalékát tették ki, az 1916-os bukaresti titkos egyezményről, amelyben az antant – a Monarchiával kötött szerződésének elárulása fejében – Romániának ígerte egész Erdélyt és még a folytatását is, egészen a Tiszáig?

Ha jobban odafigyel a magyar közvélemény, akkor nem lett volna meglepetés számára, hogy a román politika legfőbb célja egy évszázada Erdély megszerzése. A Kossuth-emigrációnak az a szárnya, amelyik az 1849-es bukás után Bukarestben telepedett le, rendszeresen tudósította a magyarországi sajtót a havasalföldi életről, eseményekről, a közhangulatról. Ők ismerték igazán, életközeli a Bukarestben honos „balkáni politizálás” fortélyait. Ez az emigráció, Kossuth tábora, elválasztotta gondolkodásában, érzelmeiben a hazát és a bitorló hatalmat. Elevebben munkált benne a haza

³ Egyed Ákos: *Háromszék 1848-1849. Kriterion, Bukarest, 1987.*

⁴ Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyar politika története. „Studium” Kiadása, Budapest, 1941.*

féltésének aggodalma, mint a hivatalos „otthoni” országvezetőkben. Ezekben a hazaküldött tudósításokban újra meg újra elhangzott a figyelmeztetés az erdélyi magyarságot, az egész nemzetet fenyegető, mindjobban növekvő veszélyre.

Nem holmi „búsmagyarok” ezek az emigráns szerzők, hanem gyakran európai kitekintésű, nyugati egyetemeket végzett őszinte demokraták, akik tisztelték a nekik menedéket nyújtó román népet. Például, Veress Sándor mérnök, emlékiró. Az alföldi Sarkad szülötte, édesapja híres reformer lelkész. A családi indíttatásnak is tudható be, hogy a 48-as szabadságharcban részt vett az első perctől, hadnagyi rangban végigharcolta Bem tábornok két erdélyi hadjáratát. A bukás után Törökországba menekült, majd Londonban mérnöki diplomát szerzett. Bukarestben telepedett le, Havasalföld kataszteri mérnöke lett, az egyik első vasútépítő. A népek egymás iránti megbecsülésére – ma úgy mondhatnók, hogy nemes internacionalizmusra – európai bolyongásai nevelték. A Budapesten 1878-ban megjelent, kétkötetes emlékiratában – *A magyar emigráció Keleten* – így összegezte meggyőződését: „Borzasztó bűn a nemzeteket egymás ellen fanatizálni; engedjétek őket szabadon érintkezni egymással, és nem lesz vallási és nemzetiségi gyűlölet, hanem barátság és szeretet.”

Közös eszmei indíttatásuk jegyében is, Veress Sándor Konstantinápolyban kereste a barátkozást az odamenekült 48-as román forradalmárokkal. Név szerint emlegeti Ion Heliade Rădulescut, a nyelvész és politikust, a 48-as bukaresti ideiglenes forradalmi kormány fejét, Alexandru G. Golescut, a politikust és publicistát; azóta emléküik veszett más román 48-asokat. Ezek a kapcsolatok azonban csalódást okoznak Veress Sándornak. Azt kell tapasztalnia, hogy ezek a román forradalmárok nem a közös küzdelem módját és távlatait keresik a magyar emigránsokkal, hanem legfőbb gondjuk az emigrációban is Erdély megszerzése. „Adjuk nekik, úgymond, Erdélyt, akkor baráti jobbot nyújtanak, ők minket nem fognak ott kiirtani, sem az ó hitre téríteni, mint mi tettük megfordítva az oláhokkal, csak az igazságtalan arisztokrata uralmat és egyenetlen birtokviszonyokat szüntetik meg, különben nem bántanak; ha nem adjuk, hát ők némettel, oroszokkal szöveteznek,

s kiirtanak bennünket. Ez az oláh liberális demokraták hitvallása!”

Kitérőt tesz itt Veress Sándor, és felveti a kérdést, hogy ismerik-e a kortárs magyar történészek a 48-as román emigránsok álláspontját, amikor Kossuth Lajost marasztalják el a nemzetiségi kérdés elhanyagolásával? Kossuthon kémék számon, hogy nem szorította meg a feléje nyújtott kezét. Noha Kossuthban már a dunai konföderáció eszméje érelődött akkor, amikor a konstantinápolyi román emigránsok ilyenképpen vélekedtek Erdélyről és a magyar-román megbékülésről...⁵

Ezzel a román irredenta állásponttal találkozhatunk a 19. század második felében és a 20. század első évtizedeiben. Miközben Ady Endre, Mocsáry Lajos, József Attila, Illyés Gyula modern magyar magatartássá nemesítette a 16. században meghirdetett erdélyi toleranciát, román oldalról vádaskodások, gyanakvások, követelések és gyűlöletkeltés volt a válasz. Igaz, hogy voltak írók, közéleti emberek, akik a magyar kortársak kíméletlen nemzeti gyónását hasonló eszmei magasságokban viszonozták. Itt Ion Luca Caragiale munkássága a példa. Az utóbbi fél évszázad román köztudata, irodalma, publicisztikája szándékosan feledteti Caragiale kíméletlenül őszinte nemzetszemléletét. Ugyan mit is kezdhetne a román felsőbbrendűség mítosza, a román uralom alá adott népek, nemzetrészek elnyomásának, beolvasztásának vagy kiűzésének gyakorlata egy olyan karcolattal, mint a *Törzsökös románok* (Români Verzi)? Az 1901-ben kelt szatíra egy havasalföldi egyesület alapszabályzatát mutatja be, olyan fikciót, amit a korszak közszelleme sugallt:

„Mi, törzsökös románok a nemzeti haladás alábbi helyes alapföltételeiből indulunk ki:

A maga nemzetét csakis az szeretheti igazán, aki gyűlöl minden más nemzetet.

Valamely nemzetnek nem ellenségei a saját hibái; ellenség csakis a más nemzetek erényei.

Ezért teljesen fölösleges azon tönie a fejét, hogy miképpen küszöbölhetné ki hibáit és gyarapíthatná erényeit; ennél sokkal hasznosabb tennivalói vannak; számon kell tartania a más nemzetek hibáit, és becsmérelnie, de még inkább tagadnia erényeit.

Ezért minden nemzetnek örökösen rettegnie kell a többitől: mert egyik nemzet létét, csakis a másik nemzet gyalázata biztosítja.”⁶

⁵ Veress Sándor: *A magyar emigráció a Keleten. I-II.* Athenaeum Kiadó, Budapest, 1878.

⁶ Ion Luca Caragiale: *Törzsökös románok. Români Verzi.* Lőrinczi László fordítása. In *A román irodalom kis tükre. Irodalmi Könyvkiadó. II. kötet, Bukarest, 1962.*

Caragialének nem is volt maradása szülőföldjén. Önkéntes száműzetésben halt meg, Berlinben, 1912-ben.

Nem kitalált rémek ellen hadakozott drámáiban. A román „felsőbbrendűséget” egyértelműen egyik erdélyi román író társa, Ioan Slavici fogalmazta meg 1885-ben: „Mi, románok, különösen a jelenlegi században bizonyítottuk be, hogy a szomszédainkhoz viszonyítva minden tekintetben felsőbbrendű faj vagyunk.”

Tekinthetjük különös „lélektorzulásnak” is, hogy Ioan Slavici román kisebbségiként hirdette népe felsőbbrendűségét minden tekintetben és minden szomszédos vagy együttélő nép, a magyarok, a németek, a szerbek, a szlovákok, az oroszok fölött. Ugyanez a Slavici arra biztatta erdélyi kortársait, hogy a román, a magyart vagy a németet, mindegyiket a maga nyelvén köszöntsék, ha találkoznak. Ezt a nemes gondolatot mint a kölcsönös megcsülés példáját emlegette a romániai magyar publicisztika a Ceaușescu-diktatúra idejében. Slavici erdélyi román kisebbségi íróként tartotta önmaga népét magasabb rendűnek, elárulva, hogy az a mindig hangoztatott és világgá kürtölt „magyar elnyomatás” nem is lehetett olyan szörnyű. Hat éven át, 1884-től 1890-ig Ioan Slavici szerkesztette a *Tribuna* című rangos kulturális folyóiratot, amelynek fejléce azt hirdette: „A Nap minden román számára Bukarestben kel fel.”

És hogy a Nap csakugyan Bukarestben keljen fel minden román számára, vagyis létrejöjjön a román nyelv és kultúra egysége – országhatárokon át –, 1890-ben, Bukarestben létrehozták a *Kulturális Liga* (Liga Cultrulală) nevű egyesületet. Ennek 1908-tól Nicolae Iorga történészprofesszor a vezetője. Az egészen 1940-ig, Iorga meggyilkolásáig működő egyesületet mai szemmel tekinthetnők a román nemzeti egység tiszteletre méltó hirdetőjének és megvalósítójának, ha kezdetektől fogva elismerte volna más nemzetek jogát is ugyanilyen egyesülésre. A Liga azonban az irredenta román politika kiszolgálójává lett, Iorga pedig – az elismert tudós – a megvalósult Nagy-Romániában az erőszakos asszimilálás legfőbb szorgalmazója, aki például a székelyeket „együttében” kívánta eltüntetni, meghirdetve „román eredetüket”. (Ezt a tanítását azért később kénytelen volt visszavonni.)

A nemzeti egyneműsítést, „homogenizálást”, amelyet majd Ceaușescu tesz hivatalos pártprogrammá, állami politikává 1971-ben, drámai következmények-

kel a romániai kisebbségek számára, a hajdani Románia is gyakorolta, még a Liga megalakulása előtt. A fejedelemség helyébe lépő román királyság, illetve a trónra emelt Hohenzollern-ház tiszteletére 1881-ben gazdasági kiállítást rendeztek Bukarestben. Akkoriban már tekintélyes német gyógyszerészek egész serege található Havasalföldön és Moldvában. A németországi gyógyszeripar volt a támaszuk, de ezek a patikusok már nemzedékek óta éltek ezen a területen, román állampolgárokká lettek. Mégis, az egykori krónikás – Veress Sándor – egyetlen német gyógyszerészt sem talál a kiállításon. A rendezők megmagyarázták: „csak román fajú” egyének állíthattak ki. Márpedig a német eredetű „fajú” román állampolgár patikusok idegeneknek számítottak a német király román országában.

Akkoriban csak az effélére roppant érzékeny bukaresti magyar értelmiségiek figyeltek fel, és legfennebb enyhe „tébolynak” tartották. Hitler óta másként ítélné meg ezt a mai világ!

Veress Sándor mellett a romániai Kossuth-emigráció legtevékenyebb újságszerkesztője és laptudósítója, Oroszhegyi Józsa a magyarországi újságokban újra és újra figyelmezteti kortársait az Erdélyt fenyegető veszélyre. A székelyföldi Oroszhegy községből Szatmárra került család sarja, ezért viseli a Szabó családi neve helyett az Oroszhegyit. Szülőhelye Nagykolcs, születési éve 1822. Orvostanhallgató Pesten, Bugár Pál dékán pártfogoltja, és a professzor vonja be az újságírásba. A medikus 1844-től három éven át a *Jelenkor* újdonság rovatát vezeti, tőle ezt a munkát Jókai Mór veszi át. 1848 tavaszán a Pilvax kávéház törzsvendége; Petőfi, Jókai, Vasvári köréhez tartozik. Március 15-én ő is egyik elindítója a forradalmi eseményeknek: a *Tizenkét pontot* hatalmas papírlapra írja fel, és viszi ki a nép közé. 1848 őszén szabadcsapatot alakít, és Világos után sem hagyja abba a harcot, amíg az osztrákok el nem fogják az erdélyi Érchegységben. Tízévi várfogságra ítélik, 1856-ban kegyelemmel szabadul, leteszi elmaradt orvosi szigorlatát, és orvosdoktorrá, illetve szülésmesterré avatják. A Kossuth-emigráció híre Bukarestbe csalogatja, Koós Ferenc református tiszteletesnél jelentkezik, aki akkor, 1860-ban indította kétheti újságját, a Magyarországon kívüli egyetlen európai lapot, a *Bukaresti Magyar Közönyt*. A kiadványt szerkesztőként Oroszhegyi Józsa jegyzi. Koós a kiadó feladatát vállalja. Oroszhegyi románul is megismétli orvosi szakvizsgáját – ez a törvény vonatkozik a külföldiekre – és körorvosnak nevezik ki. A gyógyítás mellett állandó cikkírója a

Közlönynek, majd ennek megszűnte után magyarországi lapoknak, főként az akkori idők egyik legtekintélyesebb vidéki lapjának, az aradi *Alföldnek*. Tudományos alaposságára vall, hogy megírja az első magyar monográfiát Romániáról; a kézirat 1942-ig lappang Kolozsvárott, ekkor Bíró Sándor jeles történész az *Erdélyi Ritkaságok* sorozatában megjeleníti.

Hazaküldött tudósításaira felfigyelnek a román hatóságok és kiutasítják az országból. A Török Birodalomba költözik át, Ciprus szigetén kap orvosi állást. Az 1867-es kiegyezés hírére hazaindul, útközben szélütés éri, ráadásul mindenét elrabolják. Kegyelemkenyéren tengődik haláláig.

Oroszhegyi újságírása két síkon kívánta védelemmel a magyar nemzetet, Magyarországot: állandó vitában a bukaresti és erdélyi román sajtó hamisításaival – ő így nevezte: „elcsavart adataival” – és a magyarországi közvélemény irányítóinak ismétlődő figyelmeztetéseivel a román irredenta veszély növekedésére. Gyakori vád volt a bukaresti sajtóban, hogy az erdélyi románság életét lebéklyozza a magyar feudalizmus. „Mennyit lakol nemzetünk a feudalizmusért – írta Oroszhegyi –, melynek ők ezredéves nyomorúságaikat fölrojják! Holott lehetetlen nem tudniuk, hogy a múlt időkben minden országban legalábbis hasonló volt a világ folyása. Hogy a magyar nemzetnek legkisebb része volt a földbirtokosság; hogy e közt is minden más, még román nemzetiségbeliek is találkoztak; hogy hazánkbeli valamennyi jobbágyság összegének nagyobb részét éppen a magyar jobbágyság tette; hogy a magyar nemzet, mihelyt a világ színe előtt szóhoz jutott, a hazában azonnal minden nemzetiségbeli jobbágyot fölszabadított, hogy a magyar hazában a román jobbágy ma szabad földbirtokos; míg éppen a tulajdonképpeni román földön – románok uralván a románokat – a jobbágyság ma sincs eltörölve.”

Utalás arra, hogy a magyar 48 minden jobbágyot fölszabadított, azokat a román jobbágyokat is, akik nem sokkal később éppen a magyar forradalom és szabadság ellen fordultak; ezzel szemben Romániában csak 1864-ben ment végbe a jobbágyok fölszabadítása.

Bíró Sándor székely származású történész, aki kolozsvári tanárkodása idején megjelentette Oroszhegyi Józsa Románia-monográfiáját, kísérőtanulmányában részletesen taglalta a *Bukaresti Magyar*

Közlöny felelős szerkesztőjének felismeréseit és sajtóküzdelmét. A bukaresti emlékiró tiszta szándékkal szerette volna „társítani” a magyarok és a románok érdekeit, ha máról holnapra nem is lehet eltüntetni az „érdeksúrlódásokat”. Ugyanakkor vizsgonást vár el a románoktól: „Adja Isten, hogy ők is oly tiszta világban fogják föl a magyar nemzet érzelmeit s nyilatkozatait, mint azok álnokságot nem ismerő lelkületéből kisugárzanak; hogy aztán elfogulatlanul és hasonló ihlettel szorítsák meg a baráti-lag nyújtott kezét.”⁷

Ez az alapállás Oroszhegyinél a humanista érzelm megnyilatkozása, nem naivság, rövidlátás vagy szándékos „félrenézés”, mint ahogy tapasztalható volt ez már a 19. század utolsó évtizedeiben jelentős magyarországi politikusoknál és újságokban. Ez utóbbiak úgy tesznek, mintha „nem vennék észre” a romániai sajtó újabb és újabb támadását Magyarországot területei épsége és az egész magyar nemzet ellen. Ez a „nagyvonalúság” részint közönséges gyávaság – nemegyszer a vitapartner lebecsülése, de olyan megfontolás is tetten érhető, hogy „ne bántásák” a román politikában a magyarság iránt barátságos vagy semleges erőket, mert így a magyarság ellenségeit szaporítják. Csakhogy a magyar hallgatás soha nem tompította a román sajtótámadások életét.

„A *Bukaresti Magyar Közlöny*ből világosan láthatjuk Oroszhegyi nagyvonalú elképzelését arról a hivatásról, melyet a Romániában megtelepedett magyarságnak, véleménye szerint, vállalnia kellene. Ebben az elképzelésben a romániai magyarság egyik legfontosabb szellemi erőfeszítése, jobban mondva ez erőfeszítés fő célja az lett volna, hogy az anyaországi magyarságot állandóan tudósítsa a románság szellemi arculatának alakulásáról és a magyarokra vonatkozó román fölfogásról.”

Ijesztő példákat közvetít Oroszhegyi Józsa az anyaországba. A *National* azt írja például egyik cikkében, hogy a magyarok nemzeti lelkesedése „oly terveket rejt magában, milyeneket a legbarbárabb századok legvadabb barbárai sem követhettek el.” Nem árulja el a cikkíró, hogy mik ezek a „pokoli” tervek. Mindenesetre egy évtizeddel a szabadságharc leverése után fogalmazódnak meg ezek a szörnyű vádak, mikor Magyarországot még gúzsba köti a vereséget követő Habsburg-terror.⁸ Egy másik lap, a *Románul* – irányítója C. R. Rosetti román 48-as forradalmár, később akadémikus, a radikális liberálisok

⁷ Dr. Oroszhegyi Józsa: *Román élet. Sajtó alá rendezte Bíró Sándor. Erdélyi Ritkaságok-sorozat, Kolozsvár, 1942.*

⁸ *Magyar-román viszonyok. In Bukaresti Magyar Közlöny, 1860. 15. szám.*

vezéralakja – „Románia várának” nevezi Erdélyt, és így biztatja honfitársait: „románosodjunk minél előbb s mentől jobban, hogy megizmosíthassuk karjainkat, s hogy testünk azon másik felét, a valódi román földet az örvényből kiragadhassuk.”

Nem kellett semmilyen rejtvénykulcs ahhoz, hogy a román olvasó megfejthesse: testünk másik fele, a „valódi román föld” – Erdély, az örvény pedig, amelyből ki kell ragadniuk, Magyarország. C. R. Rosetti, liberális eszméit „kifordítva”, nem a népek kibékülését, a jogegyenlőséget, vagy mondjuk az etnikai önkormányzatot sürgeti, hanem egész Erdély bekebelezését mindenestől, és az ott élő magyarok, németek és más nemromán népek beolvasztását vagy kiűzését. Ez már 1860 táján megfogalmazódott román szerzők tollán és nyílt politikai hitvallássá teszi a román liberalizmus „atyja”, a pártvezér Ion Brătianu.

Hiába Oroszhegyi Józsa figyelmeztető, riasztó hangja, Budapest és Kolozsvár süket fülekkel hallja, ha meghallja egyáltalán. A leverett szabadságharc után a magyar köztudat délibábos álmokba menekül, és 1867-ben Deák Ferenc elhozza az andalító „kibékülést” és a csalfa reményt abban, hogy ez a szelíd dualizmus az idők végéig fog tartani...

„Felhívjuk egyszersmind a *Kolozsvári Közlöny* ügypártunkat – írja Oroszhegyi –, kit a dolog legjobban érdekel, a szép politikai képek szemlézgetésére, mert ezen urak minden a kor szellemében történetre és történetre behunyják szemüket, csak hogy káprázatuk merő igazságoknak láttassanak.”⁹

Ez a káprázat takarta el a valóságot a magyar közvélemény előtt egészen 1916. augusztus 27-ig, mikor a román hadsereg átkel a kárpáti hágókon, és háborút kezd Magyarország ellen. Felégetett városok, legyilkolt, megkínzott székelyek, ez lesz az ára Tisza István miniszterelnök vétkes könnyelműségének. A „szövetséges” Románia iránti bizalmától vezérelve teljesen nyitva hagyta az erdélyi határokat. Mintha csak átok verné a magyar külpolitikát, ez az alaptalan, veszedelmes könnyelműség hányszor ismétlődik később is!

Az 1916-os román betörés idején a romániai közvélemény teljesen át van itatva az irredentizmus szellemével. A politikában az 1875-ben megalakuló Nemzeti Liberális Párt válik ennek a törekvésnek a szócsövénév. Legjelentősebb képviselője a már említett Ion Brătianu (1864-1927), aki különös kanyaro-

kat írt le az idők rendjén. Ő a belügyminiszter 1907-ben, mikor Európa utolsó parasztfelkelése zúg végig Romániában. Csak fegyverekkel lehet elfojtani, tizenegyezer paraszt halála, falvak egész sorának felégetése árán. Vajon miként egyeztetette össze magában a szabadelvűséget és a véres megtorlást a liberális belügyminiszter? Az első világháború idején a miniszterelnök Brătianu nevéhez fűződik az 1916-os bukaresti titkos egyezmény, az addigi szövetséges központi hatalmak hátbatámadása. A román csapatok katasztrofális veresége után lemond, majd amikor az antant megnyeri a háborút Romániának, ismét kormányfő. Megint kiválik a kormányból, tiltakozásul az antant hatalmak „szószegése” miatt. Ugyanis nem hajlandók a Tiszánál megvonni az új román határt. Ezt ígérték a titkos egyezményben, de abban Románia arra kötelezte magát, hogy semmi szín alatt nem köt fegyverszünetet, még kevésbé békét a központi hatalmakkal. Márpedig megkötötte 1918 tavaszán a „bufteai békét”. Vajon ki volt hát a szószegő?

Ion Brătianu viszonya a megnagyobbodott Románia kisebbségeihez világosan megnyilatkozott a trianoni béketárgyalásokat megelőzően. Még az egyezmény előtt, a nyugati hatalmak egy külön megállapodást kívántak kötni Romániával a több milliós kisebbségek jogainak garantálására. Az Amerikai Egyesült Államok, a Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán mint győztes főhatalmak által kidolgozott szerződést nevezik „kisebbségvédelmi egyezménynek” is, amelynek semmi köze az 1918. december elsejei balászfalvi román népgyűlés határozatához, csak annyi a közös bennük, hogy míg a gyulafehérvári gyűlés megígérte a kisebbségek számára a szabadságjogokat, egészen a ködösen megfogalmazott belső autonómiáig, addig ez a nemzetközi szerződés kívülről kötelezte Romániát a kisebbségek jogainak biztosítására. 1919. december 9-re tűzték ki a „kisebbségvédelmi egyezmény” aláírását, de Ion Brătianu miniszterelnök – a szöveg megismerése után – azonnal lemondott tisztségéről; végül is a megállapodást Ferdinánd király főhadsegédje, C Coandă tábornok írta alá.

Brătianu megmagyarázta az álláspontját. Szerinte „az igazi európai megoldás” nem a kisebbségek „mesterséges” fenntartása, hanem a más hitűek, más ajkúak, más hagyományúak maradéktalan beolvasztása a román nemzetbe. Mikor ezt a román

⁹ Politikai szemle. In *Bukaresti Magyar Közlöny*, 1860. október 20.

politikus így kijelentette, vagyis a bolgárból románá lett család sarja (bolgár nevük: Brát Iván) az erőszakos asszimilációt meghirdette, Európában 40 millió népkisebbségi élt többségi uralom, legtöbbször kegyetlen nyelvi és lelki elnyomás alatt.

A román liberális gondolkodásba annyira beleívódott a kisebbségek asszimilációjának elve és gyakorlata, hogy jóval Ion Brătianu halála után, az „ifjú liberálisok” vezére, Gheorghe Tătărescu miniszterelnök tiltja be a lapokban, közleményekben, bárminő nyomtatványban a magyar helységnevek használatát. A *Brassói Lapok*ban előbb szerkesztőségi vezércikk tiltakozott, *Nyelvgyilkolás* címmel, majd Kacsó Sándor, a korszak egyik legjelentősebb erélyi magyar publicistája ítélte el Tătărescu eszmei árulását: „Miniszterelnök Úr! Méltatlan Önhöz és pártjához, amely most valóban a szabadelvűséget képviseli Romániában, hogy a cenzúrát nyelvgyilkolásra használják fel. Méltatlan a román állam közegeihez is, hogy magyar szavak kiirtásával foglalkozék.”¹⁰

Ez a nyelvi háború 1934-ben parázslék fel, másfél évtizeddel Trianon után. A két közösség, a magyar és a román viszonya a békediktátummal alapvetően megváltozott. De nem változott ehhez mérten a két politika jellege. A magyarság mélységes fájdalommal vette tudomásul a történelmi igazságtalanságot, de egy pillanatig se gondolt erőszakos tiltakozásra, egyéni terrorra vagy öncélú gyűlölködésre. A hagyományos tolerancia, a türelem törvénye kisebbségi léthelyzetben éppen annyira méltó válasz volt a megpróbáltatásokra, mint többségi helyzetben. A kisebbségi magyarság első, máig emlegetett politikai megnyilatkozásában, a *Kiáltó Szóban*, 1921 januárjában Kós Károly a legértelmesebb és legméltóbb „alkut” ajánlja:

„Nyíltan és bátran kiáltom a velünk megnagyobodott Romániának: mi magyar fajú, magyar hitű és magyar nyelvű polgárai Romániának, nemzeti autonómiát akarunk, aminek birtokában bennünk Nagy-Románia megbízható polgárokat fog nyerni.”¹¹

Barátságos üzenet, amely nem az erélyi magyarság önfeladását jelezte, hanem önnön erejére ébredését. A románság számára is az önérdék követelte volna meg az elfogadását. Nagy-Románia lakosságának majdnem 60 százaléka kisebbségiekből került ki. Egy ilyen etnikai szerkezetű országban nem mindegy, hogy a kisebbségi közösségek az

együttes országépítést választják-e, vagy a széthúzást, az új állam gyengítését. A bukaresti román elit döntése, amellyel a maga győzelmeként fogta fel az antant győzelmét és Erdélyt, Bukovinát, Besszarábiát egyképpen saját hadizsákmányának tekintette, eleve elhintette az ellenségeskedés magjait. Ez a győztes dolyf odáig ment, hogy az erélyi románok 1918. december elsejei gyulafehérvári gyűlésének határozatát – benne a magyarságnak adandó autonómia ígéréssel – szintén elvetette: az 1923-as román alkotmányba „elfelejtették” belefoglalni.

Folytatódott Brătianu kizárólagossági politikája, immár a hatalom magaslatáról, ami egyet jelentett az erélyi magyarság fokozódó jogfosztásaival, üldözésével, elűzésével. Mikor 1971 nyarán Ceaușescu román diktátor meghirdette a teljes homogenizálás politikáját, a társadalmi és nemzeti egyneműsítést, mindenféle másság, bármilyen kisebbség eltüntetését, biztos lehetett abban, hogy az embertelenség, a jogfosztás eme újabb támadása – amit teljes joggal nevezhetünk etnikai tisztogatásnak – legfennebb enyhe fejcsóválást vált ki a nyugati közvéleményből, és sokkal „fontosabb” vélt előnyökért gyorsan elfelejtik. (Látványos szembenállás Moszkvával, a térség békéjének és biztonságának megóvása.)

Nem ábrándokra támaszkodott e hiedelmében a román diktátor, hanem egy évszázad történelmi előzményeire. Mikor a két román fejedelemség, Havasalföld és Moldva 1859-es egyesítésével uralomra került Ioan Cuza, az előkelő származású katonatiszt, az új államban nemcsak a demokratikus berendezkedés kiépítése felé történtek lépések – Cuza nevéhez kapcsolódik az 1864-es agrárreform, a jobbágyság eltörlése –, hanem ezekkel a demokratikus intézkedésekkel egyidőben, velük szerves egységben az erőszakos kisebbségellenes lépések egész sora történt. Olyannyira ismert volt az akkori Románia nemzeti és vallási kisebbségeinek elnyomatása, hogy az 1878-as berlini kongresszus, amelyik az orosz-román-török háború után újjárendezte Kelet-Európa és a Balkán országhatárait, csak úgy volt hajlandó elismerni Románia függetlenné válását, ha szavatolja az etnikai és vallási kisebbségek egyenjogúságát.

Egy esztendő sem telt bele, és minden úgy folytatódott, mint 1878 előtt. Egy példa csupán: zsidó vallású személyek nem kaphattak román állampolgárságot. Ezt a rendelkezést csak Trianon után

¹⁰ Kacsó Sándor: Szerény indítvány Tătărescu miniszterelnök úrhoz. In *Brassói Lapok*. 1934. február 24.

¹¹ Kós Károly, Zágony István, Paál Árpád: *Kiáltó Szó*. Kolozsvár, 1921.

változtatták meg, ugyanis a békeszerződés előírta, hogy minden erdélyi lakos hivatalból megkapja a román állampolgárságot. Így aztán az erdélyi zsidók román állampolgárokká váltak, míg a több évszázada Havasalföldön és Moldvában élő hittestvéreik nem voltak azok.

Az erdélyi magyarság megsemmisítését célzó, nagyvonalú stratégiai terv első, legfontosabb tétele: a magyar tulajdonok elkobzása. Román papok, tanítók, ügyvédek már a 19. század második felében felismerik: akié a föld, azé az ország, és összefognak, hogy minél több erdélyi föld kerüljön román kézre. A románok erdélyi „honfoglalásához” serkentést nyújtott az 1848-as magyar forradalom, a jobbágyok felszabadítása, amelynek nyomán 1 650 000 hold föld jutott magyar tulajdonból románba. A felszabadított és birtokossá tett román parasztok Erdélyben „csupa hálából” éppen a forradalmat támadták hátba...

Baróthy József 1940-ben, Cserépfalvinál könyvet adott ki, *Magyar föld román kézen* címmel, ennek adatai szerint 1907 és 1912 között az erdélyi románság további 166 500 hold földet szerzett. A román érdekeltségű erdélyi bank, az *Albina*, számlálatlanul adta a kölcsönt a román parasztoknak – földvásárlásra. Bethlen István gróf, a későbbi magyar miniszterelnök megfigyelte, hogy a román pénzügyek „az adásvételt nemcsak finanszírozzák, hanem szaktanáccsal, útmutatással szolgálnak ügyfeleiknek, a parcellázásban a mérnöki munkákat elvégeztetik”.

Az 1921-es román földreform bevallott célja a magyar föld kiragadása a magyarok tulajdonából. Maga a törvény kétféle mércével mért: a Román Ókirályságban csak a 100 hektárnál nagyobb birtokokat osztották szét, Erdélyben azonban nem volt sem alsó, sem felső határ; a törvény alapján egyetlen hold föld is kisajátítható lett. Baróthy József fentebb említett könyvében kiszámította, hogy ha az ókirályságbeli törvényt alkalmazták volna Erdélyben is, akkor itt csak 1 millió százezer hold földet lehetett volna kisajátítani, míg a valóságban 3 118 570 holdat koboztak el, döntően magyar tulajdonosoktól. Különösen súlyosan érintette a román agrártörvény az erdélyi magyar egyházakat, amelyekről összesen 317 143 hold földet koboztak el, birtokállományuk jó kétharmadát. Ezzel tulajdonképpen a felekezeti oktatást kívánták bénítani: Erdélyben több évszázados

római katolikus, református, unitárius középiskolák működtek – világhírű kollégiumok! – alapítvány pénzekből, hajdani mecénások által rájuk hagyott földek, erdők, épületek jövedelméből.

„A magyar egyházi birtokok javarésze tulajdonképpen nem az egyházak, hanem az egyház kezelésében lévő különböző alapoknak a birtokai voltak. Így: az erdélyi Római Katolikus Státus valamennyi birtoka alapítványi birtok volt. A kolozsmonostori uradalom a tanulmányi alapé, a kolozsvári és váralmási uradalom az ösztöndíjalapé, a radnóti uradalom a vallás- és ösztöndíjalapé, hasonlóképpen osztozott a három alap a többi birtokon. A protestáns egyházak alapítványai nagyrészt az erdélyi fejedelemség korában keletkeztek, és a kisajátítás idejéig a tanügy szolgálatában álltak.”

Így összegezte a kialakult anyagi helyzetet az Országos Magyar Párt 1930-ban tartott szatmárnémeti nagygyűlése. A második világháború után az 1945-ös földreform beteljesítette a magyar felekezeti iskolák végzetét. Minden vagyonuktól megfosztottan, akkor is be kellett volna csukniuk a kapujuk, ha 1948-ban nem államosították volna minden felekezeti iskolát. A Groza-kormány helyzetét megkönnyítette, hogy ortodox felekezeti iskolák nem voltak, így nem kellett tekintettel lenniük a görögkeleti egyházra; a vagyonrablást „társadalmi ügynek”, a „haladás” követelményének tekintették, nem kisebbségi sérelemnek. A Magyar Népi Szövetség 16 memorandumot nyújtott át a Groza-kormánynak a földreform során a magyarokat és a magyar egyházakat ért sérelmek ügyében, de a válaszok – ha egyáltalán válaszoltak a beadványokra – üres ígéretek tartalmaztak. A helyzetet legjobban ismerte és tanulmányában dolgozta fel dr. Nagy Miklós agrármérnök, szakíró, az MNSZ tanácsadója.¹² Öreg korában, baráti beszélgetés során elmondta nekem, hogy a MNSZ országos elnöke, Kurkó Gyárfás, egy adott pillanatban annyira elkeseredett, hogy a bukaresti angol misszióhoz akart fordulni a magyar agrársérelem ügyével. Előzőleg a szovjet képviselőnél próbált panaszkodni, eredménytelenül.

A méltánytalan agrárreformok következményei máig érződnek az erdélyi magyarság életében. Az államosított felekezeti iskolák egy részét ugyan – hosszas huzavona után – visszaadja a kormányzat, de az iskolák hajdani birtokait nem, és így az anyanyelvű oktatás fennmaradása az államhatalom „jó-

¹² Dr. Nagy Miklós: Az 1945. évi agrárreform Erdélyben. In *Társadalomtudomány. Jordáky Lajos író, társadalomkutató folyóiratának egyetlen száma, megjelent 1946-ban.*

indulatán” múlhatik. Márpedig a romániai magyarságnak Trianon óta éppen elégszer volt alkalma meggyőződnie erről a „jóindulatról”.

Nyomban Trianon után a román kormányzat igyekezett a magyarság választójogát semmibe venni, az alakuló magyar pártokat kiszorítani a parlamentből. E vonatkozásban elrettentő példa volt az 1922. márciusi választás, mikor az uralmon lévő liberális párt nemcsak a magyar jelöltek megválasztását akadályozta meg, törvénytelenségek sorozatával, hanem az erdélyi románság köréből is csak nagyon kevés jelölt parlamentbe jutását tette lehetővé. Ugyanis az 1922-ben megválasztott parlament hagyta jóvá Nagy-Románia új alkotmányát, amely semmibe vette az erdélyi románok 1918-as gyulafehérvári gyűlésének határozatait is. A másfél milliós magyarságnak egyetlen jelöltje kerülhetett be a bukaresti parlamentbe: Bernády György, a volt legendás marosvásárhelyi polgármester. Maga Iuliu Maniu, a Nemzeti Parasztpárt vezére így jellemezte az állapotokat: „A választások a legvadabb korrupció, vesztegetés, letartóztatások, fogvatartások eredménye... Bizonyítékaink vannak, hogy szavazólapokat loptak el, s a kihirdetett eredmény sok területen hamis... Ily módon a választás napja Erdélyben a gyász és a reménytelenség napjává vált, s nemzeti szégyenbe és európai botrányba fulladt.”¹³

Legsúlyosabb veszély, a nemzeti megmaradás alapjait kikezdő intézkedéssorozat az anyanyelvű oktatás drámai felszámolása volt. Ez egyben a legnagyobb csel. A felülről gyakorolt román iskolapolitikában mindvégig jelen volt – és jelen van ma is – a balkáni kétkulacsosság és szemérmetlen hazudozás módszere. Ez a gyakorlat a sokszáz esztendő török elnyomás öröksége volt, különösen annak a másfél évszázadnak a következménye, mikor a két román fejedelemség trónját görög kereskedők vásárolták meg. (Mivel ezek a gazdag görögök Konstantinápoly Fanar negyedéből kerültek ki, a korszakot a „fanarióták idejének” nevezi a történelemtudomány.) A magyar iskolák tervszerű felszámolását mindig „demokratikus”, sőt „haladó” érvelés kísérte. Egyik első ilyen magyarázat az volt, hogy az új hatalom „csupán” igazságot szolgáltat az 1918 előtt háttérbe szorított románságnak. Ezzel az érveléssel állították át a román nyelvű oktatásra minden állami elemi és középiskolát a Székelyföldön is; csak egy-két állami

iskolában engedélyeztek szándékosan legyengített „magyar tagozatot”, például Gyergyószentmiklóson. Ezzel szemben, csakugyan háttérbe voltak-e szorítva 1918 előtt a román diákok? Onisifor Ghibu kolozsvári egyetemi tanár (1883-1972) 1915-ben könyvet adott ki az erdélyi egyházi és iskolai élet megszervezéséről.¹⁴ Kimutatta, hogy 1911-ben Erdély, Kelet-Magyarország és a Bánság területén 2 948 186 románra 2820 anyanyelvű iskola esett, 3953 tanítóval. Vagyis 1016 románra számíthatott egy iskolát. Ugyanakkor Óromániában 1418 lakosra jutott egy iskola. Az erdélyi román iskolák 90 százaléka 1867 után, az annyiszor elátkozott „magyar elnyomás” idején jött létre. Ghibu professzor felmérése szerint Erdélyben a románság 68 százaléka járt saját tannyelvű iskolába, és ezeknek az iskoláknak a fenntartásához „a magyar állam minden évben nagy összeggel járult hozzá”.

Éppen Onisifor Ghibu adatait tartva szem előtt, Jancsó Elemér 1938-ban meghökkentő számokkal érzékeltette a magyar oktatás pusztulását Erdélyben: „Az egykori 3025 magyar nyelvű elemi iskolából a magyarság 1918 után 2070-et veszített el... Az 1932 és 1935 között kiadott állami és egyházi hivatalos statisztikák szerint, a magyarság jelenleg 921 elemi iskola fölött rendelkezik. Ez a tényleges szükséglet felének felel meg. Az 1934/35. iskolai év folyamán kb. 175.000 magyar gyermek nem tanult anyanyelvén. 1918-ban – folytatja Jancsó Elemér –, Erdélyben közel 200 magyar tannyelvű középfokú intézet működött, gimnázium, polgári iskola, tanítóképző stb. 1937-ben hat magyar tanítóképző, 25 algimnázium, 5 kereskedelmi iskola és 17 líceum tanított magyarul. Mindezek felekezeti iskolák voltak. Az állam összesen két magyar tannyelvű középiskolát, illetve tagozatot tartott fenn.”¹⁵

Összehasonlításképpen: nyomban ide kíváncsodik, hogy a Ceaușescu-diktatúra utolsó évében Erdélyben összesen két tanítóképző tagozat működött magyar nyelven, Székelyudvarhelyen és Nagyváradon. A bukaresti minisztériumot „mélységes humanizmus” vezérelte a magyar képzők megszüntetésekor: mire a képzősök végeznek, egyáltalán nem lesznek magyar iskolák – hol helyezkednek el majd a szegény képzősök?...

¹³ Mikó Imre i. m.

¹⁴ Onisifor Ghibu: *Viata si organizatia Bisericeasca si scolara în Transilvania. (Az egyházi és iskolai élet és felépítés Erdélyben).* București, 1915.

¹⁵ A Brassói Lapok Évkönyve. 1938.

A képmutatás, a világ „bolondítása” volt az az álnokság, amellyel a magyar vidékek szellemi sorvasztását indokolták. Azokról a „kultúrznákról” van szó, amelyeket egy dúsgazdag ókirályságbeli orvos, Brătianu liberális pártvezér barátja, Constantin Angheliescu talált ki és fogadtatott el a parlamenttel. Nagy-Románia különböző szinten álló vidékekből állott össze. A kormányzat gondoskodni kívánt arról, hogy a különbségek a tájak között minél előbb kiegyenlítődjenek. Ezért az 1924. július 26-án elfogadott oktatási törvény 159. szakasza húsz „kultúrznát” hozott létre. Azok a román tanítók, akik vállalkoztak arra, hogy legalább négy évig szolgálnak a „kultúrznák” valamelyikében, 50 százalékos fizetéspótlékot kapnak, valamint házhelyet, hogy letelepedhessenek. Igen ám, de mely megyéket nyilvánították elmaradott zónának? Háromszék, Csík, Udvarhely, Maros-Torda és a részben székelyek lakta Aranyos-Torda megyéket, amelyekben a helyi magyar lakosság kulturális színvonala, iskolázottsága messze meghaladta az országos átlagot.

Ki illelhetne bírálattal egy oktatásügyi minisztert, ha rangosabbá akarja tenni a középiskolai oktatást lezáró érettségi vizsgát? Különösen a húszas évek közepén, mikor az értelmiségi képzés nagyrészt lezárult az érettségivel, és aki egyetemre iratkozott be, annak is az érettségi bizonyítványával kellett igazolnia „érettségét”. 1925. március 7-én Angheliescu miniszter rendeletet hozott, hogy az érettségi vizsgát azontúl a végzett diákok nem a saját iskolájukban teszik le, hanem egy másik városban, idegen tanárok előtt. Éljen a részrehajlás kiűzése! Nincs többé balkáni korrupció! Milyen megrendítően csatlódott a nyugati szemlélő, ha ennek a törvénynek a mélyére nézett. Ugyanis az egész rendelet a magyar értelmiségi-utánpótlás elgáncsolására született. A magyar diákoknak idegen környezetben, román tanárok előtt kellett vizsgáznuk abból, amit magyarul tanultak. Attól kezdve a végzett magyar diákok 70-80 százaléka – néha több is – újra meg újra elbukott az érettségi vizsgán. Nem maradt más választásuk, mint átmenni Magyarországra, és ott érettségizni. E Romániában „bukott” magyar diákokból tudósok, kutatók, akadémikusok egész serege támadt, ami bizonyítja a román oktatási rendszer mélyen kisebbségellenes jellegét; Nagy Károly egykori kolozsvári református püspök „lélekrablásnak” nevezte ezt.

Szellemi pokolnak, lelki kisemmizésnek vetett véget Észak-Erdélyben az 1940-es, második bécsi döntés. De az erdélyi magyarság sorsának szeren-

csétlen összekapcsolódása a második világháború eseményeivel máig akadályozza az elfogulatlan vizsgálatot, a reális kép kialakítását. Témánk szempontjából, a kisebbségi viszonyokat tekintve, kétségtelen, hogy Észak-Erdély magyarsága számára a nemzeti lét lehetősége nyílt meg. A „négy magyar esztendő” nélkül ma az egész erdélyi magyarság állapota a moldvai csángókéhoz hasonlítana. Ugyanakkor Dél-Erdélyben, az ottmaradt mintegy 400 ezernyi magyart megfosztották a nemzeti megmaradás reményétől is. Miként a fasizmus bukása után a *Népi Egység* című brassói újság írta: Antonescu marsall diktatúrájának idején „még sóhajtani sem volt ajánlatos magyarul”.

Megfigyelhető viszont az Észak-Erdélyben gyakorolt magyar kisebbségi politika, amelyik láthatóan el akarta kerülni az 1918 előtti hibákat és mulasztásokat. Így például nem látott hozzá – noha súlyos érdekek követelték volna – az 1921. évi román agrárreform felülvizsgálatához, a magyar sérelmek orvoslásához, mivel ez a kisebbségivé lett észak-erdélyi román földművesek beilleszkedését akadályozhatta volna. Továbbá: Észak-Erdély valamennyi magyar tannyelvű állami és felekezeti középiskolájában továbbra is tanították, kötelező módon, a román nyelvet és irodalmat! Ez volt a szabály a Székelyföldön is. Többségi helyzetben melyik román iskolában tanítottak valaha is magyar nyelvet és irodalmat?

Éles cezúraként vágta kettőbe Kelet- és Közép-Európa történelmét a második világháború vége, a szovjet világbirodalom erőszakos kiépítése. Úgy tűnt, hogy az új rendszer valamennyi országába a népek egyenlőségét hozza el. A nagy békítő szerepében mutatták be Sztálint, ugyanígy az árnyékában megjelenő kisebb diktátorokat, például Titót. Hosszú idő kellett ahhoz, hogy a népek – és főleg a kisebbségek – felismerjék: a szemfényvesztés mögött a modern kor legmélyebb elnyomatása és kizsákmányolása húzódik. A balkanizmus, a kétarcúság, ami addig Románia kisebbségi politikáját jellemezte, most a világ egynegyedén lett kényszerűen elfogadott és a végén már természetesnek tartott gyakorlattá. Durva erőszak érvényesült a társadalmi és gazdasági problémák megoldásában, a „szocialista tábor” minden polgárának kijutott a szenvedésből, de legnagyobb lelki hasadás a kisebbségekre szakadt: „saját akaratukként” kellett elfogadniuk, szolgálniuk, sőt túlszolgálniuk önnön közösségi és egyéni pusztulásukat.

Itt, a Duna mentén torz kisebbségi szemlélet alakult ki az elnyomott magyarokban: a szomszédos országok hasonlóan elnyomó rendszerére valamiféle „megváltásként” tekintettek. Ilyen „reménység-sziget” lett az erdélyi magyarok szemében a Vajdaság Jugoszláviában, ahol az ott élő magyarok autonóm jogokat élveznek, a „testvériség-egység” ígéivel köszöntik az emberek egymást, és Nyugatra szóló útlevél lapul a polgárok zsebében. A titói „önigazgatásban” csodaszert láttak Erdélyben, egy neves magyar társadalomtudós, Demeter János professzor külön könyvet írt róla.¹⁶ Ha erdélyi arról hallott, hogy a Felvidéken milyen elszánt harcot vívnak a magyarok a kétnyelvű bizonyítványokért, szívfájdalommal sóhajtott fel: Erdélyben Trianon óta nem kerülhetett be egyetlen magyar szó az iskolai bizonyítványokba! Délvidéki vagy felvidéki magyar Erdély történelmi emlékeit csodálta és az erdélyi magyarság gazdag örökségét irigyelte, mert fogalma sem volt arról, hogy mindezeket a kincseket régóta elvitatta és a magáénak nyilvánította a román történelemtudomány, szövetségben a politikai hatalommal. (Elképzelhető lett volna-e bárhol a világon, hogy egy vezető politikai párt – ez esetben a Román Kommunista Párt – alapszabályzata ne az önmeghatározással kezdődjék, hanem a dákoromán eredetmítosz pártvallássá nyilvánításával?) Minden őszinte érdeklődés ellenére, a kisebbségi magyar közösségek a Kárpát-medencében csak felületesen ismerték egymást, és a „másik” ország kisebbségi politikája iránt táplált reménység egyszerű öncsalás volt. Pedig bizonyára létkérdés lett volna, hogy a kisebbségi magyar közösségek szoros kapcsolatban álljanak egymással, kicseréljék tapasztalataikat, és közös harci módszereket alakítsanak ki. Persze, ez naivság, hiszen egymás között, a táboron belül is vasfüggönyök zárták el az utazást, és szűkítették száralmasra a horizontot.

Azért lett volna szükség a kisebbségi közösségek tudatos szövetségére, egyféle ellen-kisantant-ra, mert a túlsó oldalon, a hatalom partján – rövid megszakításokkal, amilyen például Tito megbélyegzésének időszaka volt – végig élt és hatott a magyarelles „kisantant” összefogás. Ezt az egyezményt aligha lehetne a politikai erkölcs mintájaként emlegetni – három katonai hatalommá növesztett ország, az akkor még nagyhatalom Franciaország patronálásával, összefog a könnyű zsákmány meg-

tartására, feltápaszkodni sem engedve közös áldozatukat! –, most ugyanennek a paktumnak a maradványait még erkölcstelenebb módon, titokban, leplezetten alkalmazzák az egykori szövetkezők mai kisebbségeik ellen. Külön tanulmányt érdemelne, hogy miként kapcsolódott mondjuk a szlovák nacionalizmus egyik-másik súlyos intézkedése romániai előzményekhez vagy jugoszláviai bátorításokhoz. Örök magyar szégyenünk marad, hogy ebben az összeesküvésben nemzettársaink, kisebbségi „vezetőink” közül többen is vállaltak, „torz közvetítéssel”, cinkos szerepet.

Lényegében a Kárpát-medencében mindenütt egyképpen zajlott le a nemzet széttépett részeinek szolgaságba züllesztése. Legfennebb az időpontokban mutatkozott eltérés. Szlovákiában a legálno-kabb érvvel, a magyarság kollektív bűnösségének vádjával fosztották meg nemzettársainkat földjeiktől, kicsi vagyontól, még állampolgárságuktól is. Erdélyben a folyamat lassúbb volt, előbb a magyarság gazdasági hadállásait zúzták szét – ez eléggé erős védőgyűrű volt egy ideig –, majd a művelődési intézményeket kobozták el, aztán kolhozokba hajtották be a földműves népet, és végül az iskolák magyar jellegét törölték el. A kirablás indoka minden esetben igen „nemes” fogantatású volt, a sajtó, a propaganda a „szocializmus” igényét emlegette. De hogy mennyire álnok csel volt ez a fajta érvelés, az 1989-es változások után derült ki, mikor napirendre került az elkövetett jogtalanságok egy részének a jóvátétele. Az új „gazdák” hallani se akartak zsákmányuk visszaadásáról. Ha elvettek egy nagyértékű épületet, 1948 körül azt hirdették, hogy ezentúl nem egy szűk réteg fogja használni, hanem a románok és a magyarok közösen. Mikor vissza kellene adni, most új érvvel védik a prédát: „Igaz, hogy a magyarok uralma alatt épült, de a román jobbágyok véréből, verejtékéből!”

A balkáni taktika kifogyhatatlan az ötletekből!

Történelmi távlatban vizsgálódva, talán nem is épületek elkobzása, intézmények kisajátítása, jellegük megváltoztatása igazán jóvátehető, hanem a lelkek felsebzése, amely lassan, kínosan, belső gyötrelmek árán, egy új, torz kisebbségi tudatot alakított ki. Már közvetlenül 1945 után erdélyi magyar írók ismételten óvták nemzeti közösségüket a menekülésnek tetsző vagy annak hitt kisebbségi tudat kísértésétől. Hirtelenében Szemlér Ferenc

¹⁶ Demeter János: *A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Alkotmánya*. Bukarest. 1948.

brassói költőt idézzük fel, aki jónéhány publicisztikai írásában igyekezett felvértezni nemzettársait az önfeledással járó, önmagunkat csonkító, önérzetünket sorvasztó kishitűség, lemondás, megalázkodás érzése ellen, amely „reális önszemlélet” vagy éppen „okos alkalmazkodás” jegyében állít csapdát az egész nemzetnek. Szemlér az Antonescu marsall uralma alatt állott Dél-Erdélyből szabadult fel, megismerte a kisebbségi elnyomás poklát, és vallotta, hogy a kisebbségi érzés egyenesen a faszizmusnak az öröksége.

Csak hogy a fasizmus után Romániában nagyon hamar a moszkvai diktatúra következett, ami tovább rombolta, sebezte a kisebbségi közösség lelkületét. Lassan-lassan az erdélyi magyarság meggyőződésévé vált, hogy a népek testvérisége a magyarok önkéntes háttérbe szorítását jelenti más népek, illetve a román nemzet mögé. Akik átéreztek a zuhanást, a lelkek omlását, az erdélyi tolerancia foszlányaival takaróztak. De a toleranciának semmi köze az önfeledáshoz, a sunyi alkalmazkodáshoz, önmagunk csonkításához.

Alattomos lelki betegség, amely lassan rombol, de annál kíméletlenebbül. Üssük fel az erdélyi magyarság politikatörténetét a két háború közötti időkből. Bukarest már akkor megpróbálta a saját történelmi évfordulóit a magyarság ünnepévé parancsolni. Nevezetes parlamenti csata zajlott erről 1932-ben. Ismeretes, hogy az 1918. december elsején tartott gyulafehérvári román népgyűlést Erdély megszerzésének napjaként ünneplik, noha – már szó esett erről – a trianoni békeszerződés említést sem tett róla. A román kormány elvárta volna, hogy a Magyar Párt is képviseltesse magát a fehérvári ünnepségen. Mivel ezt nem tette, a képviselőházban heves támadást kapott a párt. Viller József, az egyik legtekintélyesebb magyar parlamenti képviselő – hajdanában Teller Ede magántanára Lugoson – higgadt, érvelő, méltóságteljes választ adott a támadásra:

„A magyar nép és politikai organizációjának, az Országos Magyar Pártnak magatartása ellen soha kifogás nem eshetett. A magyar nép testvéri szeretetben és békeességben akar élni az ország többi népével. És mi, a magyar nép választott vezetői, képviselői soha nem is hirdettünk mást. Még lojalitási nyilatkozatokban sem volt hiány akkor, amikor erre kellő idő és alkalom volt. Ámde az ilyen nyilatkozatoknak csak akkor van értékük, ha őszinték

és el is hihetőek. Uraim, vegyék elő józanságukat és nyugalmukat. Ítéljék meg: december elseje éppen úgy örömnapja a román népnek, mint amilyen gyásznapja a magyar nemzetnek, mert Magyarország katasztrófáját hozta meg. Ha a magyar ember december elsején Önök elé áll és azt mondja, hogy az ő szíve is tele van örömmel, az ilyen kijelentés merőben ellentétben áll az emberi természettel, és éppen ezért kérem, hogy ilyesmit ne kívánjanak tőlünk. Távolyradásunkat a tapintat és a jóézés diktálja, s minden energiával tiltakozom az ellen, hogy ezt provokáló gesztusnak bélyegezzék meg.”

Kell-e bizonygatni, hogy ez az erdélyi tolerancia méltóságteljes magyar hangja volt? Mikó Imre megjegyzi, hogy a korabeli román pártok megértették, és többé soha nem hívták a Magyar Pártot az egyesülési ünnepségre.¹⁷

Hosszú évtizedeken át feledésbe merült az 1932-es magyar nyilatkozat. A kommunista diktatúra majd csak Ceaușescu korszakában ünnepli megint december elsejét. Részt vettek-e ezeken a megemlékezéseken erdélyi magyarok? Ha mégis ott voltak, ez semmit nem számított, lévén államilag „kinevezett magyarok” valamennyien. 1990-ben ismét nagy ünnepséget rendeztek Gyulafehérvárott, és erre meghívták a Romániai Magyar Demokrata Szövetség vezetőit is. Szőcs Géza költő, a diktatúra idején az egyik legjelentősebb ellenálló, 1990-ben az RMDSZ főtitkára bizonyára úgy vélte, hogy részvételével előmozdíthatja a romániai magyarság keserves küzdelmét jogai visszaszerzéséért, ha elmegy, és a mai románokat elődeik 1918-as ígéretére emlékezteti. De Fehérváron maga a posztkommunista miniszterelnök, Petre Roman uszította Szőcs Géza és a magyarság ellen az ünneplő románokat.

Ennyire megváltozott, eltorzult a román többségi tudat? A Ceaușescu-diktatúra alatt azt képzeltük, hogy csak a politikai elit döllye és egyben félelme igényli az erdélyi magyarság örökös megaláztatását. Veszedelmes gyakorlat, mert nemcsak a többségi tudat torzulhat el, de a kisebbségi védekezés is. Halált hoz ez a demokráciára, hiszen ha a kisebbség elfogadja állandó kisebbségét, ez felmentést ad a többségnek bármilyen elnyomó intézkedésre, fondorlatra. És valódi partnere lehet-e a többségnek (bármilyen többségnek) az állandó kisebbségi komplexus lelki szorításában élő kisebbségi polgár? Aki ilyen körülmények között is megpróbál illúziókat

¹⁷ Mikó Imre i. m.

táplálni félszeg egyenlőségről – az önmagát pusztíthatja el.

Példa lehet erre Kurkó Gyárfás drámája. A Csík megyéből Brassóba került iparosmester, vállalkozó az 1945 után Romániában egyedülinek engedélyezett magyar politikai alakzat, a Magyar Népi Szövetség elnöke volt. Illegális kommunista, de nem elvont doktrinér és nem is kapaszkodó karrierista, hanem azok közül a székely munkások közül való, akiket a nemzeti egyenjogúság ígérete vezetett a párthoz. A román baloldal őszinte szövetségese, és úgy érzi, hogy egyenjogú partnere. Vasile Luca, a román kommunista párt egyik vezetője és Petru Groza miniszterelnök többször, nyilvánosan a barátjának nevezi, aki befolyását az erdélyi magyarság gazdasági hadállásainak erősítésére, kultúrájának emelésére, biztonságos jövőjére, vagyis nemzeti megmaradására akarja felhasználni. Csakhogy állítólagos „barátainak”, Petru Grozának, Vasile Lucának – a román nacionalizmus, az asszimilálás titkos irányítóinak – nem ilyen Kurkó Gyárfásra volt szükségük. A Magyar Népi Szövetség kemény küzdelmet vívott a magyarok elpusztítására 1944 telén létrehozott haláltáborok felszámolásáért, a háborús események során elmenekült vagy katonának behívott magyarok elkobzott vagyonának visszaszerzéséért, majd később a földreform magyar sérelmeinek jóvátételéért, az önálló magyar gazdaság kiépítéséért, a veszélybe került magyar szövetkezetek megmentéséért. Petru Groza kormánya újra meg újra ígéretet tett valamennyi magyar sérelem orvoslására, de a hatóságok mindenben keresztetkék a kisebbségi jogok érvényesülését. Ez a kettőség, ez a balkáni fufang jellemezte az erdélyi magyarság életét éveken át, miközben Bukarest és Budapest „baráti kapcsolatokat” épített egymással. És amikor már kezdett kellemetlenné válni a magyar panaszkodás, erélyesen leintették a „séreلمي politikát”, mivel akadályozza a „demokratikus építést”. Ugyanakkor a Groza-kormány újabb és újabb csapdákat állítva rákényszerítette a Magyar Népi Szövetséget, hogy a határok kérdésében, illetve a jogegyenlőség „értelmezésében” – a hivatalos másodrendűség elfogadásában – lelkesen azonosuljon a bukaresti állásponttal. Mindezek vége az lett, hogy Kurkó Gyárfást börtönbe zárták a „barátai”, ott súlyosan összeverték, és csak 16 évi fogság után engedték szabadon, megbomlott kedéllyel...

Ez a korszak, a Magyar Népi Szövetség önfeladói idősza nevelte ki a következő szakasz, a teljes

kommunista diktatúra, illetve a Ceaușescu-uralom magyar renegátjait.

Tulajdonképpen ekkor enyészett el, a diktatúrában folytatódó és minden addiginál kegyetlenebb szorításban, az erdélyi tolerancia nemes hagyománya. A végzetes román nacionalizmus elpusztította a román nép erdélyi magyar partnerét; immár sem az egyik oldal, sem a másik nem hisz és nem bízik a másikban. Ám a kisebbségi ideológiára szükség lesz mindaddig, amíg etnikai kisebbségek és többségek élnek egymás mellett, legtöbbször összevegyülve. A magyar kisebbségi sors ki is munkálta azt a felvidéki alapállást, amelynek megtestesítője Duray Miklós. Életünk „globalizálódásának” jele az is, hogy a kisebbségi kérdés többé nem választható szét országhatárok szerint: ami Pozsonyban korszerű kisebbségi életvitel, az éppen így érvényes, mutatis mutandis, Erdélyben vagy a Délvidéken. Ezt nem cáfolja az sem, hogy egy adott pillanatban ugyanazon kisebbségi gondolatokért hol börtön jár, hol nyilvánosság. Duray Miklós „újításának”, korszerű szemléletének lényege, hogy a százados múltú és gyökerű kisebbségi kérdést összekapcsolta a modern korunkat jellemző polgárjogi küzdelemmel. Mind a kettő alapvető célja azonos: az elnyomatás megszüntetése, legyen az társadalmi, vagy nemzeti kiszolgáltatottság.

Duray Miklós *Kutyaszorítóban* című művéhez írt ajánlásában Csoóri Sándor azt is megfogalmazta – elsőként –, hogy a kisebbségek szabadságát, megmaradását a szovjet rendszerű országokban három tényező akadályozza: az egypártrendszerű diktatúra, az egyházi élet gúzsbakötése és a magántulajdon eltörlése. Ez a felismerés annyira szíven találta a szovjet bürokráciát, hogy Moszkva azon nyomban Csoóri fejét követelte.

Egy évtized sem telt el a kisebbségekre kimért megsemmisülés veszedelmének kimondása óta, és Kelet-Közép-Európa nemzeteiről lepattantak a moszkvai bilincsek. A történelmi változást a kisebbségek érezték leginkább magukénak. Román publicisták álmélkodtak azon, hogy az erdélyi magyarok a Ceaușescu-diktatúra bukásának másnapján már pártot szerveztek maguknak, a jövőépítés azonnali feladatairól vitatkoztak. Honnan tudták előre, hogy mi fog következni? Nem tudták jobban, mint a románok, de elnyomatásukban mind jobban erősödött a remény, hogy a lélektiprás, nyelvyilkolás nem tarthat tovább. A Felvidéken, a Kárpátalján és a Délvidéken, a széttépett nemzet közösségeiben soha

nem tapasztalt cselekvési vágy, tenni akarás fakadt fel, és magával ragadta a társadalmat. Az önrendelkezés korszerű formáit keresték Erdélyben, a kárpátjai Beregszász vidékén pedig meg is szavazták a helyi autonómiát...

De a legnagyobb csalódás a kisebbségeket érte. Legalábbis rólunk, magyarokról biztosan elmondható ez. A többségi „nemzetállamok” haszonélvezői felriadtak, és ellentámadásba lendültek. Néhol nyílt sisakkal vették fel a küzdelmet a kisebbségi jogokkal szemben, másutt a jól bevált balkáni módszerekhez folyamodtak. Románia egymást követő poszt-kommunista kormányai annyi ígéretet halmoztak fel nemzetiségi kérdésben, hogy megvalósításuk valóságban is „mintaállammá” tette volna Romániát, nemcsak Carter elnök vaksi víziójában. A bukaresti kormányzat azonban megfosztotta önmagát ettől a dicsőségtől.

Elképzelhető, hogy a mai nyugati világ vezetői, jelesen az Európai Unió brüsszeli bürokratai számára kényelmetlen, hogy a kelet-közép-európai nemzeti kisebbségek nem tudnak „felemelkedni” a nemzetfelettség andalító régióiba, hanem alapvető nemzeti jogukat követelik, akárcsak a kommunista diktatúrák időszakában. Az anyanyelv, a nemzeti hagyományok háttérbe szorítása, tudatos vagy ösztönös sorvasztása éppen úgy elviselhetetlen a kapitalizmus törvényei között is, mint ahogy az volt a párdiktatúrák rabságában. Úgy tűnik, a nyugati demokrácia most találja igazán szembe magát a kisebbségi kérdéssel, mit sem tanult a baszkok, az észak-írek és más elkeseredett kisebbségek lázadásaiból. A véres merényletek a legbékéesebb szándékból torzulnak el. Tamási Áron székely-magyar író keserű igazsága tüzezi az indulatokat, a lélekből feltörő nemes vágy: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne!”

Tamási Áron nem egyéni sérelemnek tartotta a kisebbségi elnyomatást, hanem közösségi próbatételnek. Az erdélyi magyar demokraták találkozóján, a Vásárhelyi Találkozón mondta 1937-ben:

„Európában ma negyvenmillió ember él kisebbségi sorsban. Nyugodtan állíthatom, a szónak igazán ősi és szenvedő értelmében, hogy ez a negyvenmillió ember ma Európa igazi kereszténysége. Azok a népek, amelyek olyan szerencsések, hogy önálló hatalmi formában élhetnek, mindenekelőtt anyagi javakért és nagyobb hatalomért küzdenek. De ez a negyvenmillió ember nem hatalomért küzd

és nem bőséges anyagi javakért, hanem egyszerűen olyan elemi, nemzeti és emberi jogokért, amelyek vita nélkül megilletik ennek a világnak minden lényét, akit bármilyen nyelven embernek neveznek.”

Mi változott az elmúlt fél évszázad alatt ezeknek az „igazi keresztényeknek”, európai kisebbségeknek – magyaroknak és nem magyaroknak – a sorsában, gondolkodásában, reménységeiben? Azt sem tudjuk pontosan, hányan vannak, hányan maradtak összesen...

Mikor Tamási Áron ekképpen aggódott Európa negyvenmillió „kisebbségi keresztényéért”, egy másik erdélyi író, Kacsó Sándor önvizsgálatként – vagy inkább önvigasztalásként – arról beszélt, hogy a kisebbségi sorsnak, amely önmagában erkölcstelen, mert emberellenes, hátrányaink sokaságával együtt lehet egy előnye is: kimunkálja a lelkekben a kisebbségi humánomot. Ezt tekinthetjük a hagyományos erdélyi tolerancia igazi örökségének. És ez a mai, egyetemessé táguló világban minden kisebbség számára egyetemesen vállalható életérzés.

Fel is vértéz ez a kisebbségi elnyomatás, lelki félszegség, a nyelvhalál réme. Magunkról beszélve, a nyolc országba szétszabdalt kisebbségi közösségek olyan stratégiát alakítottak ki a Kárpát-medencében való magyar megmaradásra, amely az anyanemzet számára is nélkülözhetetlenné válhatik adott történelmi helyzetekben. Ki tudná megjósolni, nem alakul-e úgy a „fejlődés” az Európai Unióban, hogy a magyarhoz hasonló kis népek nyelve végveszélybe kerül? A nagy egyesülés szigorú gyakorlatiassága eltörli a határokat az országok között, s így a kisebbségek – talán – közelebb kerülnek egymáshoz, mindenképpen egy sorsra jutnak egymással és az anyanemzettel, de a gazdasági haladást gátló határokkal együtt ugyanaz a rideg gyakorlatiasság „főlöslageseknek” ítéheti meg a nemzeti nyelveket is. Akkor válik igazán összemzeti értéké mindaz a tanulság, tapasztalat, módszer, csalódás és újratámadó reménység, hűség és ravaszság, amit a kisebbségi közösségek adhatnak át a nemzet egészének. Irigyeltté válhatunk mindazokért a szenvedésekért, amelyeket Trianon óta megszakítás nélkül viselni kényszerülünk.

Eltávolodunk ezzel a hagyományos erdélyi toleranciától? A más népek nyelvének, szabadságának, önállóságának, szokásainak megbecsülése és tisztelete egyben önnön nyelvünk, szabadságunk, önállóságunk, szokásaink megvédelmezése.